

СУЧАСНИЙ СТАН І НАПРЯМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Тетяна
Кублікова,
к.е.н., проф.
Одеський
національний
економічний
університет

Розглянутий сучасний стан і напрями інноваційного розвитку України, визначені основні проблеми при його здійсненні і основні напрями розвитку. Запропоновані шляхи вдосконалення державного регулювання інноваційної діяльності.

Економічне зростання країни і окремих її регіонів, рівень життя населення багато в чому залежать від ефективності наукової і інноваційної діяльності. В країнах-лідерах світової економіки до 85% приросту валового внутрішнього продукту припадає на частку наукомістких товарів і послуг. Впродовж останніх двох-трьох десятиліть в цих країнах проводиться політика, спрямована на створення конкурентних переваг національних і регіональних економічних систем. Одним з основних пріоритетних стратегічних напрямів підвищення конкурентоспроможності України є перехід від рентної економіки до економіки розвитку, ґрутованої на використанні людського капіталу, інтелектуальних ресурсів і високих технологій.

Дослідженням теоретичних і практичних проблем інвестиційно-інноваційного розвитку країни і її територіальних утворень займалися багато вітчизняних і зарубіжних учених: В. Беренс, П. Хавранек [1], Г. Бірман, С. Шмідт [2], М. Джонк, Л. Гітман, [3], П. Завлін [4], С.М. Ілляшенко [5], Н. Краснокутська [6], та ін.

Важливими науковими і практичними проблемами залишаються вдосконалення методів державної підтримки інноваційної діяльності, включаючи формування регіональних інноваційних структур, інфраструктурної підтримки

інноваційних проектів, стимулювання інвестицій в інноваційну сферу.

Метою статті є аналіз сучасного стану інноваційної діяльності в Україні і визначення пріоритетних напрямів національної інноваційної стратегії.

Управління вітчизняним господарським комплексом, здійснюване основними гравцями - державою і підприємствами, - має стратегічний характер, якщо враховує основні тенденції розвитку глобальної світової економіки, яка опирається на ідеологію інноваційного типу розвитку.

Радикальні системні реформи, що почалися в 1990-і роки, проводяться переважно інституціонально-правовими і організаційними методами, практично вивели державу з сфери управління промисловістю. При цьому знизилася інноваційна активність промислових підприємств України. Аналіз темпів інноваційної активності підприємств України приведений в таблиці. 1. [7]

Дані таблиці свідчать про стійке скорочення темпів інноваційної активності національних промислових підприємств. Аналіз даних Державного комітету статистики за даний період показує, що основними напрямами інноваційної діяльності підприємств, в яких спостерігалося зростання, є: механізація і автоматизація виробництва (178%); заміна існуючого парку обладнання (20,5%).

Таблиця 1

Кількість підприємств, які займалися інноваційною діяльністю в Україні

Рік	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Кількість обстежених промислових підприємств.	9931	9920	10047	9995	10346	10746	10995
Кількість підприємств, що здійснюють інноваційну діяльність.	1496	1359	1193	1118	1472	1397	1411
Доля інноваційно активних підприємств, %	15,1	13,7	11,9	11,2	14,2	13,0	12,8

ТЕОРИЯ

Результати дослідження свідчать про згортання робіт по впровадженню нових технологічних процесів у виробництві (падіння на 4,7% до показника 2003 року). Загальна тенденція скорочення мала місце і в освоєнні промисловими підприємствами України нових видів продукції інноваційного виду: з 2005 року показник знизився на 18%. Це стосується як товарів народного споживання (матеріалів, виробів і продуктів), так і нових видів техніки.

Аналіз надходження заявок на видачу охоронних документів, використання об'єктів виробничої власності і раціоналізаторських пропозицій свідчить про наявність загальної тенденції до зниження подання заявок і отримання відповідних документів на реєстрацію винаходів і промислових зразків (падіння показника на 41%).

Реалізація інноваційної продукції виросла на 25,75% за період 2003-2009 років і склала 31432,252 млн. грн в 2009 році. Це стосується, по-перше, показників реалізації вдосконаленої продукції (темпи зростання 348,19%) і продукції, яка реалізується за межами України (темпи зростання 105,65%).

Нестійка тенденція до активізації інноваційної діяльності спостерігалася майже за усіма галузями промисловості в 2007 році, про що свідчать дані таблиці 2.

Кризові явища 2008-2009 років зумовили зниження кількості промислових підприємств, які займалися інно-

ваційною діяльністю, майже за усіма галузями народного господарства. Найбільш сприйнятливими до інновацій виявилися підприємства машинобудування, підприємства по виробництву харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів, хімічної і нафтової промисловості. Питома вага таких підприємств в загальній кількості промислових підприємств, які займалися інноваційною діяльністю знизилась в 2009 році на 28,8%, 23,8% і 11,8% відповідно.

За 2003-2009 роки спостерігаємо поступове зниження інноваційної активності підприємств харчової промисловості на 22,22%, хоча харчова промисловість за даний період займає друге місце по активності у сфері інноваційної діяльності в Україні. Проте і вона відчуває негативні зміни, пов'язані з кризовими явищами в економіці України. Скорочується кількість підприємств, які направляють свої зусилля на отримання економічного ефекту від інноваційних розробок.

Згідно з даними таблиці 3 в структурі витрат на здійснення інноваційної діяльності промисловими підприємствами в середньому 60% доводиться на придбання машин, устаткування, установок, інших основних засобів, програмного забезпечення і капітальні витрати, пов'язані з впровадженням інновацій. Незначна частина коштів (в середньому менше 3%) спрямовується підприємствами на придбання нових

Таблиця 2
Інноваційна активність промислових підприємств по галузях (к-ть підприємств)

Вид економічної діяльності	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Промисловість	1496	1359	1193	1118	1472	1397	1411
Добувна промисловість	22	34	29	26	33	36	35
Переробна промисловість, у тому числі:	1444	1294	1132	1058	1379	1305	1316
виробництво харчових продуктів	432	334	267	243	343	309	336
легка промисловість	116	77	74	53	76	66	58
обробка деревини	28	31	23	22	48	44	45
целюлозно-паперове виробництво	38	39	40	42	69	63	59
виробництво коксу, продуктів нафтопереробки	17	20	19	16	16	16	16
хімічна і нафтова промисловість	119	126	115	123	146	156	166
виробництво іншої неметалічної мінеральної продукції	89	78	73	73	100	90	74
металургійне виробництво	99	92	85	86	109	111	108
машинобудування	449	444	394	360	421	400	406
виробництво і розподіл електроенергії, газу і води	30	31	32	34	60	56	60

технологій, хоча в натуральному вимірі цей показник витрат має тенденцію до збільшення.

Достатньо стабільною залишається ситуація з витратами підприємств на проведення досліджень і розробок, сума яких щорічно зростає в середньому на 41 млн. грн до 2008 року, а питома вага складає 11%. Позитивним є той факт, що більше 77% витрат на дослідження і розробки доводиться на внутрішні науково-дослідні роботи.

В результаті зниження зацікавленості вітчизняних виробників в створенні і використанні об'єктів промислової власності і їх нестабільного фінансового стану постійно скорочується чисельність науковців - майже на 15% (зі 104,8 тис. наукових співробітників в 2003 році до 89,5 тис. - в 2010 році) [7].

Значний вплив на результати інноваційної діяльності у сфері новаторства робить якісний і кількісний склад фахівців, які здійснюють наукові і дослідно-конструкторські роботи. На нашу думку, постійне скорочення кількості фахівців, працюючих в науковій сфері, пов'язане зі зниженням долі ВВП, що направляється на фінансування наукових і науково-конструкторських робіт.

Стійка тенденція зменшення числа фахівців, які здійснюють науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи, коливання їх вікової структури, зменшення об'ємів фінансування наукової сфери, неефективне використання науково-технічного потенціалу країн

ни негативно впливає на результати інноваційної діяльності вітчизняних підприємств.

Дані, приведені в таблиці 4, показують, що доля ВВП, яка спрямовується на розвиток наукових досліджень в Україні, постійно скорочується.

Абсолютна величина засобів, що направляються на фінансування наукових і науково-технічних робіт в 2009 році у фактичних цінах, збільшилася майже удвічі порівняно з 2005 роком. Проте ця величина у ВВП України складає всього 0,85%.

Якщо ж розглядати фінансування наукової сфери за рахунок державних коштів, то їх доля у ВВП України не перевищує 0,4%, тоді як в розвинених Європейських країнах показник складає в середньому 1,8%, а в США - 2,5%.

Погіршуєть ситуацію непривабливість і перспектива зростання оплати праці для обдарованої молоді. У зв'язку з цим варто відмітити складні житлові умови для молодих наукових співробітників, неможливість придбання квартир і багато що інше.

Дослідження промислових підприємств України за джерелами фінансування інноваційних заходів дозволяє зробити висновок про те, що майже 72% вітчизняних підприємств здійснюють інноваційну діяльність за рахунок власних засобів (див. таблицю. 5). Середня кількість підприємств, інноваційна діяльність яких щорічно фінансирується державним бюджетом, за аналізований період 2005-2009 роки складає 39 підприємств або 2,9%.

Таблиця 3

Напрями інноваційних витрат в промисловості, млн. грн (у фактичних цінах)

Напрями інноваційних витрат в промисловості	2006		2007		2008		2009		2010	
	Об'єм	% до загального об'єму	Об'єм	% до загального об'єму	Об'єм	% до загального об'єму	Об'єм	% до загального об'єму	Об'єм	% до загального об'єму
дослідження і розробки:	992,9	16,2	986,5	9,1	1243,6	10,4	846,7	10,6	996,4	12,4
внутрішні НДР	-	-	793,6	7,3	958,8	8,0	633,3	7,9	818,5	10,2
зовнішні НДР	-	-	192,9	1,8	284,8	2,4	213,4	2,7	177,9	2,2
придбання нових технологій	159,5	2,6	328,4	3,0	421,8	3,5	115,9	1,5	141,6	1,8
витрати, пов'язані з впровадженням інновацій	3489,2	56,6	7441,2	68,9	7664,8	63,9	4974,7	62,6	5051,7	62,8
маркетинг, реклама	359,9	5,8	-	-	-	-	-	-	-	-
інші	1158,5	18,8	2064,9	19,0	2664,0	22,2	2012,5	25,3	1855,8	23,1
Всього	6160,0	100	10821,0	100	11994,2	100	7949,9	100	8045,5	100

Таблиця 4

**Доля ВВП України у фінансуванні наукових
і дослідно-конструкторських робіт (у фактичних цінах; млн. грн)**

	2005		2006		2007		2008		2009	
	Об'єм	% до ВВП								
ВВП	441452	100	544153	100	720731	100	948056	100	914720	100
Об'єм НІОКР	5160,4	1,17	5164,4	0,95	6149,2	0,85	8024,8	0,85	7822,2	0,85
в тому числі: за рахунок держбюджету	1711,2	0,39	2017,4	0,37	2815,4	0,39	3909,8	0,41	3398,6	0,37

Таблиця 5

**Джерела фінансування інноваційної діяльності в промисловості
(у фактичних цінах, млн. грн)**

Джерела фінансування	2005		2006		2007		2008		2009	
		% до загального об'єму		% до загального об'єму		% до загального об'єму		% до загального об'єму		% до загального об'єму
власні засоби	5045,4	87,7	5211,4	84,6	7969,7	73,7	7264,0	60,6	5169,4	65,0
держбюджет	28,1	0,5	114,4	1,9	144,8	1,3	336,9	2,8	127,0	1,6
місцеві бюджети	14,9	0,3	14,0	0,2	7,3	0,1	15,8	0,1	7,4	0,09
позабюджетні фонди	—	—	—	—	—	—	—	—	1,7	0,02
засоби інвесторів:										
вітчизняних	79,6	1,4	26,3	0,4	26,2	0,2	169,5	1,4	31,0	0,4
іноземних	157,9	2,7	176,2	2,9	321,8	3,0	115,4	1,0	1512,9	19,0
кредити	409,7	7,1	522,6	8,5	2000,7	18,5	—	—	941,6	11,8
інші джерела	15,7	0,3	95,0	1,5	350,4	3,2	—	—	158,9	2,0
Всього	5751,6	100	6160,0	100	10821,0	100	11994,2	100	7949,9	100

Іноземні інвестори виявляють певну зацікавленість у фінансуванні інноваційних заходів в Україні. Так, загальна сума інвестицій в інноваційну сферу іноземними інвесторами, в 2009 році порівняно з 2005 роком збільшилася більше ніж в 9 разів (на 1355 млн. грн).

За даний період значно збільшився об'єм фінансування інноваційних заходів, який здійснювався українськими підприємствами за рахунок кредитів - це 7,1% в 2005 році, вже 18,5% в 2007 році і 11,8% в 2009 році. Таким чином, в порівнянні з 2005 роком об'єми фінансування інноваційної діяльності в 2009 році за рахунок кредитування збільшилися більше ніж в два рази. Слід зазначити, що кредитне фінансування інноваційної діяльності вітчизняних підприємств досі залишається обмеженим джерелом інвестування для більшості промислових підприємств. Головною причиною є досить висока вартість кредитних ресурсів для вітчизняних виробників. Згідно з даними [7] у 2009 році кредити під реалізацію інноваційних програм отримало 51 промислове підприємство (941,6 млн. грн), тоді як в 2005 році кредити отримало 75 підприємств (409,7 млн. грн).

Проте за наявності концептуальних документів - Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності» і Концепції науково технологічного і інноваційного розвитку України - в них, досі, реально не визначена роль і значення держави в стратегічному управлінні конкурентоспроможністю промисловості.

Заходи, що приймаються державою, по регулюванню економіки спрямовані не стільки на підтримку перспективної конкурентоспроможності вітчизняної промисловості, скільки на «пожежне» реагування на поточні загрози вітчизняної промисловості на внутрішньому і світовому ринках. При цьому, мабуть, не вбачається істотних відмінностей в заходах державного регулювання сировинними галузями і галузями оброблювальної промисловості, що виробляють продукцію з високою долею доданої вартості. Саме у галузях оброблювальної промисловості, їх високотехнологічних і наукомістких виробництвах проявляється світовий технологічний прогрес, що реалізується шляхом впровадження інноваційних технологій. Отже, актуалізується необхідність аналізу ефективності

інноваційних технологій в галузях оброблювальної промисловості.

Проведений аналіз досвіду економічно розвинених країн показав, що опорними організаційно-економічними елементами регіональної інноваційної інфраструктури є регіональні науково-технологічні парки, інноваційно-промислові центри, що включають бізнес-інкубатори інноваційних фірм, центри трансферу нових технологій і інші. Ці елементи інноваційної інфраструктури потрібні і для формування ефективних регіональних систем в Україні.

До таких напрямів мають бути віднесені наступні:

- стимулювання існуючих регіональних компаній до створення і використання нововведень за допомогою інтеграційної підтримки наукових, інноваційних і освітніх організацій;

- стимулювання створення малих інноваційних підприємств за допомогою регіональної інфраструктури інновацій і методів прямої державної підтримки найбільш перспективних проектів, відібраних на конкурсній основі;

- залучення, переважно у високотехнологічну сферу, зовнішніх інвестицій за рахунок створення на території сприятливого інвестиційного клімату;

- формування інфраструктури для підтримки нововведень, без якої неможливий успіх в реалізації інноваційної стратегії регіону;

- підвищення в регіоні рівня інноваційної культури при провідній ролі університетів як центрів освіти, науки, культури і інновацій;

- залучення в регіон нових наукомістких виробництв і технологій з інших регіонів і країн;

- формування кластерів підприємств по ведучих високотехнологічним для регіону науково-технологічним, освітнім і виробничим напрямам;

- створення полігонів нових технологій по пріоритетних для регіону напрямах;

- формування інноваційних територій, технополісів як територіально-виробничих і поселенських структур, заснованих на постійно поновлюваних процесах отримання, виробництва і комерційної реалізації для потреб населення і підприємств інноваційних продуктів і послуг.

На основі вищевикладеного матеріалу, можна зробити наступні висновки відносно основних напрямів інноваційного розвитку України.

Загальним принциповим підходом до формування стратегії інноваційного розвитку регіону має бути побудова регіональної інноваційної системи з використанням наступних системних принципів:

- раціонального поєднання і доповнення елементів інфраструктури з урахуванням нелінійної структурної моделі інноваційних процесів;

- відкритості системи, використання міжрегіональної і міжнародної співпраці у сфері трансферу технологій;

- формування точок зростання в інноваційній сфері з опорою на наявні конкурентні переваги;

- поєднання ринкових механізмів з державною підтримкою інновацій;

- максимальної опори на існуючі життєздатні підприємства і структури;

- інформування і переконання усіх верств населення в необхідності заходів по перекладу регіональної економіки на інноваційний шлях розвитку;

- використання регіонального замовлення для підготовки кадрів для інноваційної сфери;

- моніторингу і управління ефективністю регіональної інноваційної системи на основі індикативних показників.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Беренс В., Хавранек П.* Руководство по оценке эффективности инвестиций: Пер. с англ., перераб. и дополн. изд. - М.: АОЗТ «Интер-Эксперт», «ИНФРА-М», 1995. - 528 с.

2. *Бирман Г., Шмидт С.* Экономический анализ инвестиционных проектов / Пер. с англ. под ред. Л.П. Белых. - М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. - 631 с.

3. *Гитман Л. Дж.* Основы инвестирования / Л. Дж. Гитман, М. Д. Джонк. - М.: Дело, 1997. - 651 с.

4. *Завлин П.Н., Ипатов А. А., Кулагин А. С.* Инновационная деятельность в условиях рынка. СПб.: Наука, 1994.

5. *Менеджмент та маркетинг інновацій: Монографія / За заг. ред. д.е.н. проф. С.М. Ілляшенка.* - Суми: ВТД «Університетська книга», 2004. - 616 с.

6. *Краснокутська Н.В.* Інноваційний менеджмент: Навч. посібник. - К.: КНЕУ, 2003. - с. 504.

7. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>